

Vergaderjaar 2001–2002

28 235

Een vlucht door de tijd: rekenkamers en de F16

Nr. 3

LIJST VAN VRAGEN EN ANTWOORDEN

Vastgesteld 29 maart 2002

De commissie voor de Rijksuitgaven¹ en de vaste commissie voor Defensie² hebben een aantal vragen aan de regering voorgelegd over het rapport «Een vlucht door de tijd: rekenkamers en de F16».

De staatssecretaris van Defensie heeft deze vragen beantwoord bij brief van 29 maart 2002.

Vragen en antwoorden zijn hierna afgedrukt.

De voorzitter van de commissie voor de Rijksuitgaven,
Van Walsem

De voorzitter van de vaste commissie voor Defensie,
Valk

De griffier van de commissie voor de Rijksuitgaven,
Van der Windt

¹ Samenstelling:

Leden: Witteveen-Hevinga (PvdA), ondervoorzitter, Rosenmüller (GroenLinks), Hillen (CDA), Van Heemst (PvdA), Hessing (VVD), Giskes (D66), Marijnissen (SP), Crone (PvdA), Van Dijke (ChristenUnie), Bakker (D66), Van Walsem (D66), voorzitter, Th. A. M. Meijer (CDA), De Haan (CDA), Wagenaar (PvdA), Van den Akker (CDA), Van Beek (VVD), Duijkers (PvdA), Verburg (CDA), Hindriks (PvdA), Remak (VVD), Weekers (VVD), Kuijper (PvdA), Blok (VVD), De Swart (VVD), Duivesteijn (PvdA).

Plv. leden: Koenders (PvdA), Harrewijn (GroenLinks), Ross-van Dorp (CDA), Dijsselbloem (PvdA), Voûte-Droste (VVD), Lambrechts (D66), Kant (SP), Feenstra (PvdA), Slob (ChristenUnie), Van der Vlies (SGP),

Schimmel (D66), Stroeken (CDA), Wijn (CDA), Hindriks (PvdA), Rietkerk (CDA), O. P. G. Vos (VVD), Hamer (PvdA), Vacature (CDA), (GroenLinks), Udo (VVD), Geluk (VVD), Smits (PvdA), Balemans (VVD), De Vries (VVD), Depla (PvdA).

² Samenstelling:

Leden: Van den Berg (SGP), Valk (PvdA), voorzitter, Zijlstra (PvdA), Apostolou (PvdA), Hillen (CDA), Hessing (VVD), Van Ardenne-van der Hoeven (CDA), Hoekema (D66), Stellingwerf (ChristenUnie), ondervoorzitter, Van Lente (VVD), Verhagen (CDA), M. B. Vos (GroenLinks), Van 't Riet (D66), Van den Doel (VVD), De Haan (CDA), Koenders (PvdA), Van der

Knaap (CDA), Harrewijn (GroenLinks), Niederer (VVD), Timmermans (PvdA), Van Bommel (SP), Oplaat (VVD), Albayrak (PvdA), Balemans (VVD), Herrebrugh (PvdA).

Plv. leden: Dittrich (D66), Van Oven (PvdA), Swildens-Rozendaal (PvdA), Arib (PvdA), Vacature (CDA), Weisglas (VVD), Eurlings (CDA), Ter Veer (D66), Van Middelkoop (ChristenUnie), De Swart (VVD), Van der Hoeven (CDA), T. Pitstra (GroenLinks), Bakker (D66), Blaauw (VVD), J. Ten Hoopen (CDA), Hindriks (PvdA), De Pater-van der Meer (CDA), Karimi (GroenLinks), E. Meijer (VVD), Dijkema (PvdA), Marijnissen (SP), Van Baalen (VVD), Vacature (PvdA), Wilders (VVD), Duivesteijn (PvdA).

1 en 2

De Algemene Rekenkamer heeft op een intensieve wijze samengewerkt met andere rekenkamers. Daarbij kwam o.a. het verschil in bevoegdheden tot uitdrukking. In hoeverre heeft de Algemene Rekenkamer gedurende dit project zich beperkt gevoeld door haar in de Comptabiliteitswet gestelde bevoegdheden?

In hoeverre speelde de «classificatie van gegevens» evenzeer een rol bij het transparant maken van de administratieve gegevens?

Defensie kan niet beoordelen in hoeverre de Algemene Rekenkamer zich beperkt heeft gevoeld door haar in de comptabiliteitswet gestelde bevoegdheden. Hetzelfde geldt voor de vraag in hoeverre classificatie van gegevens een rol heeft gespeeld bij het transparant maken van de administratieve gegevens.

3

Zowel bij de aankoop van de F-16 als de «mid-life update» deden zich, resp. doen zich, grote vertragingen voor in het opstellen van de eindafrekening. Door welke maatregelen kan de afwikkeling van deze projecten worden versneld?

De eindafrekening van de F-16 is vertraagd doordat moest worden gewerkt binnen het Amerikaanse «Foreign Military Sales» (FMS)-systeem. De verantwoordelijke instanties in de VS hebben op aandrang van de vele FMS-klanten aanpassingen in het FMS-systeem doorgevoerd. Een van de aanpassingen betreft de toepassing van de zogenoemde «enhanced accelerated Case Closure». Hierdoor is het mogelijk complexe projecten financieel sneller af te ronden. Ten aanzien van de «midlife update» is geen sprake van vertraging. Dit programma is nog niet afgerond. De eindafrekening van het MLU project wordt opgemaakt als alle deelnemers in het internationaal samenwerkingsverband het MLU project hebben afgerond.

Bij deelname aan de SDD fase van het JSF-programma en daarop volgende verwerving is FMS niet van toepassing. In de MOU met de VS heeft Nederland n.a.v. de aanbevelingen van de Algemene Rekenkamer bedongen dat de eindafrekening plaatsvindt binnen 6 maanden na afronding van de SDD-fase. Indien besloten wordt later van de plank te kopen zal de verwerving plaatsvinden onder FMS condities.

4 en 5

In het rapport van de Rekenkamer «Lessons learned» (1997) werd gesteld dat het gewenst is dat rechten en plichten omtrent de verkoop aan derde landen zo expliciet mogelijk in de contracten worden omschreven, waarbij zoveel mogelijk aangesloten zou moeten worden bij het Nederlandse beleid. Dit geldt ook voor bepalingen omtrent het te zijner tijd afstoten van overtollig of afgeschreven materieel. Bestaat inzicht in de vraag waar de (afgestoten) F-16's met Nederlandse onderdelen uiteindelijk terecht zijn gekomen?

Kan hiervan een overzicht worden verstrekt? Zo nee, waarom niet?

De verkoop van nieuw F-16 materieel vindt plaats door directe levering van de Nederlandse fabrikant aan de Amerikaanse opdrachtgever, veelal Lockheed Martin, Northrop Grumman of Pratt & Whitney. Het betreffende Nederlandse bedrijf is verplicht bij de export van dit materieel naar de VS te handelen conform de exportwetgeving (zie ook het antwoord op vraag 6). Voor de verkoop van overtollig F-16 materieel door de Staat der Nederlanden geldt dat een geïnteresseerd land moet worden getoetst aan het Nederlands exportbeleid en dat toestemming moet worden verkregen van de Amerikaanse overheid voor doorverkoop aan derden. In het contract

met de kopende partij dient voorts een «end user statement» te worden opgenomen. Tot op heden zijn nog geen Nederlandse F-16's verkocht. Er is een beperkt aantal bruikbare F-16 onderdelen verkocht, voornamelijk via de Worldwide Warehouse Redistribution Service (WWRS). Via dit systeem worden onderdelen terugverkocht aan de Amerikaanse overheid voor doorverkoop aan een eindgebruiker. De eindgebruiker wordt niet bekend gesteld. De enige directe verkoop van F-16 materieel door de Staat der Nederlanden betreft tot op heden de verkoop van overtollige 20 mm munitie aan Tsjechië.

In onderstaand overzicht is het F-16 materieel opgenomen dat via de WWRS tot nu toe is verkocht aan de Amerikaanse overheid.

Hoeveelheid	NSN	Benaming	materieel waarde \$
1	5895-01-021-1647	Programmer, Electronic Command	6 579,70
10	6605-01-078-1726	Panel, illuminated	2 050,00
3	5950-01-063-8557	Transformer, Power	4 245,00
1	5895-01-115-3212	Panel, Signal Distribution, Radio	2 500,00
4	1680-01-251-4634	Grip assy, Controller, Aircraft	2 884,00
3	5836-01-075-1326	Ring block assy	1 050,00
1	5865-01-049-1178	Control, Countermeasures set	1 100,00
2	5998-01-077-7488	Circuit Card assy	1 456,00
2	6220-01-244-5323	Light, Cockpit, Aircraft	1 000,00
2	6220-00-923-1202	Light, Tailing, Aircraft	1 000,00
1	5998-01-222-9568	Backplane, assy	2 085,73
1	5998-01-267-2425	Circuit Card assy	1 292,51
23	1270-01-074-4037	Optical Module Combiner	7 798,84
4	1290-01-340-6317	Interface unit, Fire Control	180 000,00
7	1680-01-251-4634	Grip assy, Controller, Aircraft	5 047,00
2	6210-01-396-4910	Light assy, Indicator	5 360,76
6	6220-00-923-1202	Light, Tailing, Aircraft	2 700,00
5	6220-01-051-0952	Control, Electric light	9 502,02
6	6220-01-071-8437	Light assy, Indicator	950,00
6	6220-01-257-4734	Light assy, Indicator	3 360,10
8	1270-01-199-7430	Display unit, Head-up	200 000,00
3	1660-00-243-0393	Regulator, Oxygen, Demand	2 215,80
1	5865-01-049-1178	Control, Countermeasures set	850,00
6	6220-00-944-2778	Light, Landing, Aircraft	950,00
2	6220-01-244-5323	Light, Cockpit, Aircraft	1 000,00
5	6605-01-046-3533	Panel, Navigation	112 500,00
2	1270-01-418-0115	Generator, Symbol, Head-up Display	68 400,00
2	1270-01-199-7430	Display unit, Head-up	45 000,00
1	5998-01-069-6483	Circuit Card assy	750,00
5	1650-01-084-1570	Servovalve, Hydraulic	3 257,59
12	1270-01-212-2990	Processor, Signal, Fire and Flight	918 000,00
9	1270-01-282-7914	Computer, Fire Control	688 500,00
			2 283 385,05

6

Kan een overzicht worden verstrekt van alle door Nederland afgegeven exportvergunningen voor F-16 gerelateerd materieel tot op heden en een overzicht van de waarde van de individuele leveranties op basis van individuele exportvergunningen?

In het aanhangsel¹ treft u een overzicht van vergunningen aan die onder het zoekcriterium «F 16» zijn opgenomen in een geautomatiseerd bestand over de periode 1991 tot heden. Dit overzicht geeft een goede indruk van de landen waaraan een exportvergunning voor F-16 materieel is verstrekt.

7

Is het mogelijk dat het project F-16 financieel beduidend minder positief uit de doeken zou zijn gekomen als de Nederlandse regering afspraken met de andere partners had gemaakt over verkoop aan derde landen en het afstoten van overtollige of afgeschreven F-16's, die aansluiten bij het

¹ Ter inzage gelegd bij het Centraal Informatiepunt Tweede Kamer.

Nederlandse beleid? Welke afspraken waren er gemaakt en op welk moment zijn die aan de orde geweest?

De afspraken voor de verkoop aan derde landen zijn vastgelegd in het Memorandum of Understanding (MOU) voor de ontwikkeling, productie en koop van de F-16. In hoeverre andere afspraken over verkoop aan derde landen tot andere resultaten zouden hebben geleid is achteraf moeilijk te bepalen, mede doordat ook het Nederlandse exportbeleid aan veranderingen onderhevig is geweest.

8

Toen het project eenmaal liep, volgde er nog veel discussie over de rechten en plichten uit het Memorandum. De tekst bleek voor velerlei uitleg en interpretatie vatbaar. De Amerikanen verzochten verschillende malen dat de Europeanen het allemaal veel te letterlijk namen en harde onderhandelaars waren. Wat waren de belangrijkste interpretatieverschillen in het Memorandum? Hoe kan een overeenkomst «te letterlijk» worden genomen? Is de kans op dergelijke interpretatieverschillen voor een eventueel JSF-contract kleiner gelet op de lessen uit de F-16 aankoop?

Bij de uitvoering van overeenkomsten of memoranda is over het algemeen sprake van nadere detaillering van gemaakte afspraken. Daarbij speelt de interpretatie van de afspraken op hoofdlijnen per definitie een rol. Ten aanzien van de F-16 MOU is een stelsel van nadere regels voor het F-16 programma overeengekomen. Deze nadere regels zijn vervat in Technical Agreements (2e niveau na het MOU), Steering committee Arrangements (3e niveau) en de Steering Committee Decisions (niveau 4).

Een aantal interpretatieverschillen wordt in het rapport van de Algemene Rekenkamer (Kamerstuk 28 235 nr.2) behandeld: mandaten en taakopvattingen van de vijf rekenkamers, de «not-to-exceed price» en de vaststelling van de opslagen («loadings») voor de Amerikaanse hoofdaannemers. Belangrijk in dit kader is de constatering van de Algemene Rekenkamer dat, het F-16 project overziende, achteraf mag worden gesteld dat de resultaten zich binnen de kaders van het MOU hebben ontwikkeld.

In de antwoorden op kamervragen n.a.v. Kamerbrief 26 488 nr. 8, d.d. 11 februari 2002 is aangegeven dat de aanbevelingen uit het rapport van de Algemene Rekenkamer «lessons learned F-16» zijn of worden ingebracht bij onderhandelingen met de Verenigde Staten over de JSF en op hun haalbaarheid worden getoetst. Veel aanbevelingen uit het rapport zijn overigens reeds positief ontvangen door de Verenigde Staten.

9

Op blz. 12 wordt gewag gemaakt van het «currency clearing house». Verdient het aanbeveling bij toekomstige orders wederom van een dergelijke constructie gebruik te maken ook indien men zich realiseert dat door de invoering van de Euro het aantal valuta, dat bij zo'n transactie is betrokken, geringer zal zijn?

Indien zich in de toekomst mogelijkheden voordoen voor het toepassen van de currency clearing house constructie zal dit worden onderzocht. De invoering van de Euro vereenvoudigt de toepassing. In het project vervanging F-16 is voor de SDD fase een mogelijke toepassing onderzocht. Vanwege een verschil in tijdsfasering tussen in- en uitgaande dollarstroomvolumes kon de voornoemde constructie echter niet worden toegepast.

«Oorspronkelijk was de verwachting dat het toestel tot circa het jaar 2000 mee zou gaan». Toen de regeringen in 1990 instemden met het streven naar een moderniseringsprogramma, is er toen een schatting gemaakt over hoeveel langer de F-16 mee zou kunnen gaan na een Mid Life Update? Is hier ooit een raming van gemaakt aan de hand van bv. het aantal vliegers?

De operationele capaciteitsverbetering van de «midlife update» is gebaseerd op de rond 1990 opgedane inzichten en beoogt een operationele levensduurverlenging van tien jaar, waarmee de F-16 tot het jaar 2010 haar operationele waarde behoudt (Kamerstuk 21 800 X nr. 30 d.d. 10 januari 1991). Voor verlenging van de operationele levensduur is het noodzakelijk dat de technische levensduur van het vliegtuig toereikend is. Op basis van onderzoeksresultaten is begin 1991 gemeld (Kamerstuk 21 800 X nr. 30 d.d. 10 januari 1991) dat met de oudste F-16's veilig kan worden doorgevlogen tot tenminste 2010.

In de Kamerbrief van 11 februari 2002 wordt aangegeven dat langer doorvliegen na 2010 zonder aanvullende maatregelen niet goed mogelijk is. Op basis van de huidige inzichten t.a.v. de operationele, technische en economische veroudering is het uitgangspunt dat de vervanging van de F-16 omstreeks 2010 moet beginnen.

11 en 12

Zijn de uiteindelijke totale kosten voor de Mid Life Update van de Nederlandse F-16 vloot \$ 852,8 miljoen en valt dit bedrag van \$ 36 miljoen daaronder? Wat was de oorspronkelijke raming van de kosten voor de Mid Life Update voor de 138 F-16's.

Wat zijn de nog openstaande verplichtingen ter waarde van \$ 36 miljoen voor de Mid Life Update?

De genoemde \$852,8 miljoen betreft de oorspronkelijke raming voor de ontwikkeling en productie van modificatiepakketten. Deze kosten zijn neerwaarts bijgesteld naar een niveau van \$687 miljoen. De in het rapport genoemde verplichtingen van \$36 miljoen zijn in dit laatste bedrag inbegrepen. Inmiddels is dit bedrag verlaagd naar \$23 miljoen. Dit bedrag bestaat uit nog te realiseren betalingen conform het contractueel vastgelegde betalingschema. De uiteindelijke kosten worden bij de eindafrekening (case closure) bepaald.